

DOI: 10.7251/GFP2414115J

UDC: 343.533:004.738.5.056(497.6)

Pregledni rad

Datum prijema rada:
3. april 2024.

Datum prihvatanja rada:
19. jun 2024.

Računarska prevara¹ (međunarodni standardi i pravo Republike Srbije)

Apstrakt: Na bazi usvojenih međunarodnih dokumenata univerzalnog i regionalnog karaktera najveći broj država, pa tako i Republika Srbija, u svom nacionalnom zakonodavstvu poznaje više računarskih (kompjuterskih) krivičnih dela kojima se štite različite digitalne baze podataka. Za učinioce ovih specifičnih krivičnih dela propisana je krivična odgovornost i kažnjivost fizičkih i pravnih lica. Pored specifičnih računarskih krivičnih dela, u savremenim uslovima i brojna stara klasična krivična dela (krađa, prevara, falsifikovanje) dobijaju novu dimenziju sa većim stepenom težine i opasnosti kada se vrše upotrebom računara ili računarskih sistema. Budući da se radi o kriminalitetu gde najčešće nema vremenske i prostorne povezanosti učinioaca i njegove radnje izvršenja i prouzrokovane posledice, odnosno oštećenog lica, to savremena zakonodavstva poznaju i posebne dokazne radnje u postupku otkrivanja i dokazivanja ovih krivičnih dela. Upravo o pojmu i karakteristikama računarske prevare kao obliku računarskog kriminaliteta u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu govori ovaj rad.

Cljučne reči: računarski kriminalitet, prevara, zakon, krivično delo, odgovornost, krivična sankcija.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Na bazi međunarodnih standarda koji su uspostavljeni Konvencijom o visokotehnološkom kriminalu² (Budimpešta, 2001.) sva savremena evropska krivična zakonodavstva predviđaju sistem računarskih/kompjuterskih krivičnih dela. Na isti način su u Republici Srbiji aprila 2003.godine novelom Krivičnog zakona³ uvedena računarska (kompjuterska) krivična dela, uz propisivanje pravila o krivičnoj odgovornosti i kažnjavanju njihovih učinilaca. Tada je uvedena glava 16A.pod nazivom: "Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka".

Tako se i Republika Srbija priključila nizu evropskih država koje se sistemom krivičnih sankcija pokušavaju efikasno, zakonito i kvalitetno suprotstaviti različitim oblicima i vido-

Prof. dr Dragan Jovašević

*redovni profesor,
Pravni fakultet Univerziteta u
Nišu, jovas@prafak.ni.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0003-1136-5980>*

¹ Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu koji finansira Pravni fakultet u Nišu pod nazivom: „Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu“ u periodu 2021-2025.godine.

² Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori br. 19/2009.

³ Službeni glasnik Republike Srbije br. 39/2003.

vima zloupotrebe računara u cilju ostvarenja protivpravne imovinske koristi za sebe ili drugo fizičko ili pravno lice, odnosno u cilju nanošenja (imovinske) štete drugom licu ili radi povrede prava drugog lica. Posle zakonodavne reforme 2005.godine donet je Krivični zakonik Republike Srbije⁴ koji u glavi dvadesetsedmoj pod nazivom: "Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka" propisuje brojna računarska krivična dela.

2. KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA RAČUNARSKIH PODATAKA

Zbog postojanja različitih oblika i vidova ispoljavanja zloupotrebe računara u svakodnevnom životnim situacijama domaće krivično zakonodavstvo u Republici Srbiji propisuje više računarskih krivičnih dela koje naziva "krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka". No, sva ta pojedina krivična dela pored brojnih različitosti, imaju i niz specifičnih karakteristika koje su im zajedničke. Računar, u svakom slučaju, predstavlja jednu od najznačajnijih i najrevolucionarnijih tekovina razvoja tehničko-tehnološke civilizacije na kraju 20.veka. No, pored brojnih prednosti koje sobom nosi i ogromne koristi za čovečanstvo, računar je ubrzo postao i sredstvo za razne zloupotrebe od strane nesavesnih pojedinaca, grupa, pa i čitavih organizacija. Tako nastaje računarski kriminalitet kao poseban i specifičan oblik savremenog kriminaliteta po strukturi, osobenostima, oblicima ispoljavanja, karakteristikama učinilaca, načinu i sredstvima izvršenja itd.⁵

Ovaj vid kriminaliteta još uvek ne predstavlja zaokruženu fenomenološku kategoriju, te ga je nemoguće definisati jedinstvenim i preciznim pojmovnim određenjem. Računarski kriminalitet je samo opšta forma kroz koju se ispoljavaju različiti oblici kriminalne delatnosti uz pomoć ili posredstvom računara. Naime, to je kriminalitet koji je upravljn protiv bezbednosti računarskih (informatičkih, kompjuterskih) sistema u celini ili njegovih pojedinih delova na različite načine i različitim sredstvima u nameri da se sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu pribavi protivpravna imovinska korist ili da se drugome nanese kakva, najčešće, imovinska šteta ili povreda prava ili zakonom zaštićenih interesa.

2.1. Objekt računarskih krivičnih dela

Objekt zaštite kod računarskih krivičnih dela jeste bezbednost računarskih (kompjuterskih) podataka i sistema, odnosno računarske mreže. Iako je danas uobičajeno da se ova krivična dela obuhvataju pojmom "kompjuterski, informacioni, informatički, sajber" kriminalitet, domaći je zakonodavac za njih ipak upotrebio termin "računarski" kriminalitet. No, pored ovog naziva za računarska krivična dela domaće zakonodavstvo upotrebljava i pojam "visokotehnološki" kriminal⁶. Pod ovim se pojmom podrazumeva vršenje krivičnih dela kod kojih se kao objekat napada ili kao sredstvo izvršenja krivičnih dela javljaju računari, računarske mreže, računarski podaci, računarski sistemi, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku⁷.

⁴ Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94 /2016 i 35/2019.

⁵ Đorđević, Đ. (2011) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Kriminalističko-policijska akademija, 181-182.

⁶ Pojam, karakteristike, organi krivičnog gonjenja i postupak za krivična dela visokotehnološkog kriminala uređeni su odredbama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (Službeni glasnik Republike Srbije br. 61/2005, 104/2009 i 10/2023).

⁷ Jovašević, D. (2017) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Dosije, 239-240.

Pri tome je sam zakonodavac u članu 112. Krivičnog zakonika odredio pojam i karakteristike objekta napada kod ovih krivičnih dela. To su: a) računarski podatak, b) računarska mreža, c) računarski program, d) računar i e) računarski sistem. Tako je računarski podatak svako predstavljanje činjenica, informacija ili koncepta u obliku koji je podesan za njihovu obradu u računarskom sistemu, uključujući i odgovarajući program na osnovu koga računarski sistem obavlja svoju funkciju (stav 17.). Računarska mreža predstavlja skup međusobno povezanih računara, odnosno računarskih sistema koji komuniciraju razmenjujući podatke (stav 18.). Kao računarski program smatra se uređeni skup naredbi koji služi za upravljanje radom računara, kao i za rešavanje određenog zadatka pomoću računara (stav 19.). Dalje, računar predstavlja svaki elektronski uređaj koji na osnovu programa automatski obrađuje i razmenjuje podatke (stav 33.). I konačno, računarski sistem je svaki uređaj ili grupa međusobno povezanih ili zavisnih uređaja od kojih jedan ili više njih, na osnovu programa vrši automatsku obradu podataka (stav 34.).

2.2. Pojam i elementi računarskih krivičnih dela

Kompjuter (računar) predstavlja jednu od najznačajnijih i najrevolucionarnijih tekovina tehničko-tehnološkog razvoja na kraju 20. veka. No, pored brojnih i različitih prednosti koje računar nosi sa sobom i ogromne koristi za čovečanstvo, on je ubrzo postao i sredstvo zloupotrebe od strane nesavesnih pojedinaca ili grupa. Tako nastaje računarski kriminalitet kao poseban i specifičan oblik savremenog kriminaliteta. Zahvaljujući ogromnoj moći računara u memorisanju i brzjoj obradi velikog broja podataka, automatizovani informacioni sistemi postaju sve brojniji i nezamenjivi pratilac celokupnog ljudskog i društvenog života fizičkih i pravnih lica.

Različite forme primene računara u svim oblastima života, privrede, javne uprave i drugih društvenih delatnosti nisu ostale nezapažene od strane nesavesnih i zlonamernih pojedinaca ili grupa koji ne birajući sredstva i načine pokušavaju da pribave za sebe ili drugog protivpravnu imovinsku korist ili da drugome nanesu bilo kakvu, a najčešće, imovinsku štetu. Tako računar postaje sredstvo, oruđe za izvršenje brojnih i raznovrsnih krivičnih dela. Za različite oblike i vidove zloupotrebe računara u teoriji se upotrebljavaju i različiti nazivi kao što su: zloupotreba računara (*computer abuse*), delikti uz pomoć računara (*crime by computer*), kompjuterska prevara (*computer fraud*), informatički kriminalitet, računarski kriminalitet, sajber kriminalitet, tehno kriminalitet itd.

Iako se u pravnoj teoriji mogu uočiti različita određenja pojma računarskog kriminaliteta, mišljenja smo da se pod ovim pojmom podrazumeva sveukupnost različitih oblika, vidova i formi ispoljavanja protivpravnih ponašanja fizičkih ili pravnih lica upravljenih protiv bezbednosti računarskih, informacionih i kompjuterskih sistema u celini ili njihovih pojedinih delova na različite načine i različitim sredstvima u nameri da se sebi ili drugom pribavi korist (imovinske ili neimovinske prirode) ili da se drugome nanese šteta⁸. Iz ovako određenog pojma računarskog kriminaliteta proizilaze njegove osnovne karakteristike. To su: a) objekt zaštite je bezbednost računarskih podataka ili informacionog sistema u celini ili njegovog pojedinog dela (segmenta), b) poseban, specifičan karakter i priroda protivpravnih delatnosti pojedinaca, c) posebna znanja i specijalizacija na strani učinilaca ovih krivičnih dela koja isključuje mogućnost da se svako, bilo koje lice nađe u ovoj ulozi, d) poseban način i sredstvo preduzimanja radnje izvršenja – uz pomoć ili upo-

⁸ Stojanović, Z., Delić, N. (2013) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd: Pravni fakultet, 257-258.

trebom (zloupotrebom) računara i e) namera učinioca kao subjektivni elemenat u vreme preduzimanja radnje koja se ogleda u nameri pribavljanja za sebe ili drugog koristi ili nanošenja štete drugom fizičkom ili pravnom licu.

Računarski kriminalitet karakteriše velika dinamika i izuzetna šarolikost pojavnih oblika, formi i vidova ispoljavanja. To je i razumljivo jer se radi o novoj tehnologiji sa velikim mogućnostima primene u širokoj sferi ljudske, društvene i privredne delatnosti, te su i mogućnosti zloupotrebe računara svaki dan sve veće. Pored novih pojavnih oblika ranije, već poznatih krivičnih dela koja pod uticajem zloupotrebe kompjutera menjaju tradicionalni, klasični način i modus ispoljavanja (krađa, prevara, falsifikovanje isprava), javljaju se i novi oblici protivpravnog i kažnjivog ponašanja koji ne poznaju granice između država. Štetne posledice računarskih krivičnih dela su velike i ispoljavaju se u nastupanju imovinske štete za fizička ili pravna lica (ponekad i za celu državu), u gubitku poslovnog ugleda, gubitku poverenja u sigurnost i istinitost računarskog poslovanja i uopšte računarskih podataka, opasnosti od zloupotrebe po slobode i prava čoveka i građana na razne načine, odavanje lične, poslovne i drugih vidova tajni i sl.⁹

Izvršioци računarskih krivičnih dela predstavljaju specifičnu kategoriju lica. Radi se, uglavnom, o nedelinkventnim i socijalno prilagodljivim, nenasilnim ličnostima. Oni za vršenje krivičnih dela putem računara moraju da poseduju određena specijalna, stručna i praktična znanja i veštine u domenu informatičke i računarske tehnike i tehnologije. Pored toga, radi se o licima kojima su ovakva tehnička sredstva (računari) dostupna u fizičkom smislu.

Ova se krivična dela vrše prikriveno, često bez vidljive prostorne i vremenski bliske povezanosti između učinioca dela i oštećenog (pasivnog subjekta). U praksi postoji veća ili manja vremenska razlika između preduzete radnje izvršenja krivičnog dela i trenutka nastupanja njegove posledice. Ova se dela teško otkrivaju, a još teže dokazuju, dugo vremena ostaju praktično neotkrivena, sve dok oštećeni ne pretrpi štetu u domenu informatičkih i računarskih podataka ili sistema. Radi se o kriminalitetu koji brzo i lako menja forme i oblike ispoljavanja, granice među državama, kao i vrstu oštećenog¹⁰.

U pogledu krivice, ova se dela vrše isključivo sa umišljajem.

Krivični zakonik Republike Srbije u glavi dvadeset sedmoj pod nazivom: "Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka" predviđa više računarskih krivičnih dela, među kojima se, po sevom zakonskom opisu, sadržini, karakteristikama, te oblicima ispoljavanja izdvaja krivično delo: "Računarska prevara" (član 301. KZ).

3. RAČUNARSKA PREVARA KAO MEĐUNARODNO KRIVIČNO DELO

Savet Evrope je donošenjem Konvencije o viokotehnoškom (kibernetičkom, računarskom, sajber) kriminalu - ETS 185 od 23. novembra 2001. godine¹¹ postavio osnove jedinstvenog evropskog sistema krivičnog prava u oblasti neophodne saradnje država članica na suzbijanju različitih oblika i vidova računarskog kriminaliteta (uključujući i računarsku prevaru). Pri tome je ova Konvencija (čl. 2-13.) propisala više krivičnih dela koja su upravljena protiv tajnosti, celovitosti i dostupnosti računarskih podataka i sistema. Na ovaj način su postavljene osnove za pojedina nacionalna zakonodavstva da preciznije odre-

⁹ Turković, K., et al. (2013) Komentar Kaznenog zakona. Zagreb:Narodne novine, 345.

¹⁰ Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007) Komentar Kaznenog zakona. Zagreb:Narodne novine, 559-560.

¹¹ Službeni glasnik Republike Srbije br. 19/2009.

de obeležja i karakteristike pojedinih računarskih krivičnih dela, njihove osnovne, lakše ili teže oblike, te da propišu krivične sankcije za njihove učinioce (fizička ili pravna lica).

Konvencija o visokotehnoškom kriminalu predviđa niz pravnih sredstava, mera i postupaka koji su nužni radi odvratanja lica od radnji koje su usmerene protiv tajnosti, celovitosti i dostupnosti računarskih, sistema, mreža i računarskih podataka, kao i za odvratanje od njihove zloupotrebe u bilo kom vidu¹². Na taj način se olakšava otkrivanje, istraživanje i krivični progon tih krivičnih dela, ali i njihovih učinilaca na domaćem i međunarodnom nivou i osigurava efikasna i brza međunarodna saradnja.

Konvencija (član 1.) u poglavlju prvom pod nazivom: "Upotreba termina" daje pojmove vezane za računarski kriminalitet. Tako računarski sistem označava svaki uređaj ili grupu međusobno povezanih ili zavisnih uređaja, od kojih jedan ili više njih, na osnovu programa, vrši automatsku obradu podataka. Računarski podatak označava svako predstavljanje činjenica, informacija ili koncepata u obliku koji je podesan za njihovu obradu u računarskom sistemu, uključujući i odgovarajući program na osnovu koga računarski sistem obavlja svoju funkciju. Konačno, podatak o saobraćaju označava svaki računarski podatak koji se odnosi na komunikaciju preko računarskog sistema, proizvedenu od računarskog sistema koji je deo lanca komunikacije, a u kojoj su sadržani podaci o poreklu, određištju, putanji, vremenu, datumu, veličini, trajanju ili vrsti predmetne usluge.

U drugom poglavlju Konvencije pod nazivom: "Kazneno materijalno pravo" predviđeno je više računarskih krivičnih dela (opis, sadržina, karakteristike, elementi bića). To su: 1) krivična dela protiv tajnosti, celovitosti i dostupnosti računarskih podataka i sistema (čl. 2-6.): a) nezakonti pristup, b) nezakonito presretanje, c) ometanje podataka i d) ometanje sistema i zloupotreba uređaja, 2) računarska krivična dela (čl.7-8.): a) računarsko falsifikovanje i b) računarska prevara, 3) krivična dela u vezi sa sadržajem (član 9) - krivična dela vezana za dečju pornografiju i 4) krivična dela povrede autorskih i srodnih prava (član 10.). Među ovim računarskim krivičnim delima poseban značaj ima delo pod nazivom: "Prevara u vezi sa računarima" (član 8.).

Krivično delo: "Prevara u vezi sa računarima" se sastoji u unošenju, menjanju, brisanju ili prikriivanju računarskih podataka ili u ometanju rada računarskog sistema, sa prevarnom ili nečasnom namerom da se neovlašćeno pribavi protivpravna imovinska korist za sebe ili drugoga čime se drugom licu nanese imovinska šteta kada je to učinjeno sa namerom i protivpravno. Ovakav opis dela ukazuje da ono predstavlja samo poseban, specijalan oblik osnovnog, klasičnog imovinskog krivičnog dela – prevare, koja se vrši na određeni način – upotrebom, korišćenjem ili posredstvom računara. Iz ovakvom opisa sadržanog u Konvenciji Saveta Evrope proizilazi da krivično delo: „Prevare u vezi sa računarima“ ima dva objekta. To su: 1) objekat zaštite koji je dvojako određen kao: a) bezbednost računarskih podataka i b) imovina (pokretna ili nepokretna) drugog fizičkog ili pravnog lica i 2) objekat napada u vidu: a) računarskog podatka i b) računarskog sistema.

Radnju izvršenja ovog međunarodnog računarskog krivičnog dela čine sledeće alternativno propisane delatnosti. To su¹³: a) unošenje – upisivanje novog do tada nepostojećeg podatka, b) menjanje – promena, preinaka, prepravljjanje oblika ili sadržine već unetog podatka, c) brisanje – fizičko, mehaničko uklanjanje podatka sa mesta na kome se do tada nalazio i d) prikriivanje – premeštanje podatka sa mesta na kome se nalazio koje je bilo svi-

¹² Škulić, M. (2020) Međunarodno krivično pravo. Beograd:Pravni fakultet, 117-119.

¹³ Mrvić Petrović, N. (2005) Krivično pravo. Beograd:Službeni glasnik, 324.

ma poznato i sklanjanje na drugo nepoznato, najčešće skriveno mesto. Sve navedene delatnosti se preduzimaju u odnosu na računarski podatak. Konačno, kao radnja izvršenja ovog dela se javlja i ometanje rada računarskog sistema. To je delatnost činjenja ili nečinjenja kojom se privremeno, kratkotrajno ili delimično otežava ili usložava zakonito, kvalitetno, efikasno, uredno i blagovremeno funkcionisanje računarskog sistema. Za postojanje ovog krivičnog dela takođe je potrebno da je radnja izvršenja u bilo kom od alternativno predviđenih oblika ispoljavanja preduzeta:

a) sa određenom namerom. To je prevarna ili nečasna (difamna, zlonamerna) namera da se na ovaj način neovlašćeno pribavi protivpravna imovinska korist za sebe ili drugo (fizičko ili pravno) lice ili namera da se drugom fizičkom ili pravim licu nanese kakva šteta. Ova namera ukazuje na direktan umišljaj kao oblik krivice učinioaca. Ona mora da postoji na strani učinioaca dela upravo u vreme preduzimanja radnje izvršenja, koja dakle motiviše njeno preduzimanje, ali takva namera ne mora da bude ostvarena u svakom konkretnom slučaju i

b) na poseban, specifičan način – protivpravno, neovlašćeno, kršenjem postojećih (zakonskih ili podzakonskih) pravila ponašanja.

Posledica ovog računarskog krivičnog dela se javlja u vidu povrede. To je nastupanje za drugo fizičko ili pravno lice imovinske štete čija se visina utvrđuje kao faktičko pitanje prema tržišnim uslovima u vreme preduzimanja radnje izvršenja dela. Dakle, ovde se radi o klasičnoj posledici imovinskih krivičnih dela u vidu smanjenja postojeće imovine drugog lica ili u vidu sprečavanja njenog uvećanja. Pored neposrednog preduzimanja radnje izvršenja ovog računarskog krivičnog dela, Konvencija predviđa i krivičnu odgovornost, odnosno kažnjivost za (član 5.): a) pokušaj – umišljajno preduzimanje radnje izvršenja bez nastupanja posledice po tuđu imovinu ili imovinska dobra (prava i interese) i b) saučesništvo u vidu podstrekavanja i pomaganja.

Pored toga, Konvencija, pored odgovornosti fizičkih lica, za ovo računarsko krivično delo predviđa i krivičnu odgovornost pravnih lica (član 12.). Naime, pravna lica odgovaraju za ovo krivično delo koje je u njihovu korist izvršilo bilo koje fizičko lice, delujući kao pojedinac ili kao član organa pravnog lica, ako ima rukovodeću ulogu u pravnom licu, na osnovu da: a) zastupa pravno lice, b) donosi odluke u ime pravnog lica i c) vrši kontrolu unutar pravnog lica. No, pravna lica su odgovorna za računarsku prevaru (kao i za druga računarska krivična dela) i kada je nepostojanje nadzora ili kontrole od strane fizičkog lica koje ima rukovodeću ulogu u pravnom licu ili fizičkog lica kao člana organa pravnog lica omogućilo (olakšalo, potpomoglo) izvršenje takvog krivičnog dela koje je izvršilo fizičko lice u korist tog pravnog lica, na osnovu ovlašćenja pravnog lica.

4. RAČUNARSKA PREVARA U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE

Sve navedene evropske standarde je pozitivno krivično zakonodavstvo Republike Srbije u potpunosti implementiralo u svoj pravni sistem obezbeđujući vrstu i meru kazne za pojedina krivična dela, kao i formirajući posebne organe u okviru policije, javnog tužilaštva i Višeg suda u Beogradu za borbu protiv visokotehnološkog kriminala gde spadaju navedena računarska krivična dela.

“Računarska prevara” predstavlja krivično delo (član 301. KZ) koje se sastoji u unošenju netačnog podatka, propuštanju unošenja tačnog podatka ili na drugi način prikriivanju ili lažnom prikazivanju podatka čime se utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u nameri da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist i time pro-

uzrokuje imovinska šteta drugom licu¹⁴. Dakle, ovo je poseban, specijalni oblik imovinskog krivičnog dela prevare, koje karakteriše poseban, specifičan način, odnosno sredstvo izvršenja – računar¹⁵. Objekt zaštite ovog dela je određen kao bezbednost računarskih sistema od unošenja netačnih, neistinitih podataka i poverenje u ove sisteme.

Radnja izvršenja dela se sastoji iz dve alternativno predviđene delatnosti. To su¹⁶: a) prikriivanje i b) lažno prikazivanje računarskog podatka. Prikriivanje je neunošenje nekog podatka ili potpuno ili delimično propuštanje da se uopšte ili u određenom roku, na određeni način unese neki podatak od strane lica koje je obavezno da isti unese u računar ili računarsku mežu. Pri tome se može raditi o bilo kakvom podatku. S druge strane, lažno prikazivanje računarskog podatka postoji kada se u računarskoj mreži prikazuje, objavljuje, unosi ili koristi neistiniti podatak (bilo da je u potpunosti ili delimično neistinit, lažan, tako da ne odgovara objektivnoj stvarnosti).

Obe delatnosti moraju biti preduzete u odnosu na podatak koji je po svom značaju, prirodi, karakteru, vremenu unošenja ili načinu upotrebe takav da je podoban da utiče na rezultat (tok i postupak) elektronske obrade i prenosa podataka u računarskom sistemu. Bilo koja od ovih delatnosti u smislu krivičnog dela mora biti preduzeta na zakonom određeni način¹⁷: a) unošenjem – upisivanjem do tada nepostojećeg, netačnog (neistinitog, lažnog u celini ili delimično) podatka, b) propuštanjem da se unese, neunošenjem, neupisivanjem tačnog podatka (koji je istinit, koji odgovara objektivnoj stvarnosti) i c) na bilo koji drugi način¹⁸. Sve alternativne, zakonom propisane, delatnosti u smislu radnje izvršenja ovog krivičnog dela moraju biti preduzete u određenoj nameri – nameri da učinilac za sebe ili drugo (fizičko ili pravno) lice pribavi protivpravnu imovinsku korist. Ta namera mora da postoji na strani učinioca u vreme preduzimanja radnje, ali ona u konkretnom slučaju ne mora biti i ostvarena.

Posledica dela¹⁹ se javlja u vidu povrede koja se ogleda u prouzrokovanju imovinske štete za drugo fizičko ili pravno lice. Može se raditi o šteti u bilo kom iznosu ili obimu, koja se ogleda, manifestuje na nečijoj imovini u smislu njenog umanjenja ili sprečavanja njenog uvećanja. Ovako nastupela šteta treba da se nalazi u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja, bez obzira da li je oštećeni (žrtva) vlasnik ili samo korisnik računarske mreže. Izvršilac dela računarske prevare može da bude svako lice, a u pogledu krivice je potreban direktni umišljaj koji kvalifikuje navedena namera.

Za osnovno delo je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Lakši, privilegovani oblik ovog dela (stav 4.) postoji kada je učinilac preduzeo radnju izvršenja – prikriivanje ili lažno prikazivanje nekog, bilo kog, podatka u računaru ili računarskoj mreži na zakonom predviđeni način sa namerom da se drugome nanese šteta,

¹⁴ Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2020) Krivično pravo. Beograd:Projuris, 193.

¹⁵ Babić, M., Marković, I. (2007) Krivično pravo. Posebni dio. Banja Luka:Pravni fakultet, 197-198.

¹⁶ Delić, N. (2020) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Pravni fakultet, 331-333.

¹⁷ Jovašević, D. (2003) Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom. Beograd:Nomos, 193.

¹⁸ Đorđević, Đ., Kolarić, D. (2020). Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Kriminalističko-policijski univerzitet, 196-197.

¹⁹ Jovašević, D., Miladinović Stefanović, D. (2023) Krivično pravo. Posebni deo. Niš:Pravni fakultet, 364-365.

dakle, da se drugo fizičko ili pravno lice ošteti. Maliciozna (nečasna, difamna) namera učinioa da se drugome nanese imovinska ili neimovinska šteta u bilo kom iznosu ili obimu (bez obzira da li neko lice na ovaj način pribavlja imovinsku korist ili ne) predstavlja privilegujuću okolnost za koju je zakon alternativno propisao novčanu kaznu ili kaznu zatvora do šest meseci.

Krivično delo računarske prevare (član 301. KZ) ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja za koja je propisano pooštreno kažnjavanje, usled postojanja kvalifikatorne okolnosti u vidu "obima, intenziteta i težine" prouzrokovane posledice usled preduzete radnje izvršenja²⁰.

Prvi teži oblik dela (stav 2.), za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina, postoji ako je usled preduzete radnje izvršenja osnovnog dela pribavljena imovinska korist (za učinioa ili za drugo fizičko ili pravno lice) u iznosu preko 450.000 dinara. Visina pribavljene imovinske koristi, odnosno visina prouzrokovane imovinske štete za drugo lice, koja se utvrđuje prema tržišnim uslovima u vreme izvršenja dela kao faktičko pitanje, predstavlja kvalifikatornu okolnost. Ova teža posledica se mora nalaziti u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja.

Drugi teži oblik dela (stav 3.) postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja učinilac za sebe ili drugoga pribavio protivpravnu imovinsku korist u iznosu preko 1.500.000 dinara. Ovo delo takođe kvalifikuje visina pribavljene imovinske koristi za učinioa ili drugo lice, odnosno visina prouzrokovane imovinske štete za drugo lice koja nastupa usled preduzete radnje izvršenja. Za ovo je delo propisana kazna zatvora u trajanju od dve do deset godina.

5. RAČUNARSKA PREVARA U KRIVIČNOM PRAVU DRŽAVA REGIONA

Od država u regionu, koje su nastale izdvajanjem iz SFR Jugoslavije, Krivični zakonik Slovenije²¹, za razliku od ostalih zakona, ne poznaje računarska krivična dela kao samostalne inkriminacije, pa tako ni delo računarske prevare.

Kazneni zakon Hrvatske²² u glavi dvadesetpetoj: „Krivična dela protiv računarskih sistema, programa i podataka“ (član 271.) predviđa krivično delo: „Računarska prevara“. Delo se sastoji u unosu, izmeni, brisanju, oštećenju, činjenju neupotrebljivim ili nedostupnim računarskih podataka ili u ometanju rada računarskog sistema čime se prouzrokuje šteta drugome sa ciljem da se sebi ili drugome pribavi protupravna imovinska korist²³. Objekt zaštite dela je određen kao bezbednost računarskih sistema, dok se kao objekat napada javljaju: a) računarski podatak (član 87, tačka 18. KZ) - svako iskazivanje činjenica, informacija ili zamisli u obliku prikladnom za obradu u računarskom sistemu i b) računarski sistem (član 87, tačka 17. KZ) - svaka naprava ili skupina međusobno spojenih ili povezanih naprava, od kojih jedna ili više njih na osnovi programa automatski obrađuju podatke, kao i računarski podaci koji su u njega spremljeni, obrađeni, učitan ili preneseni za svrhe njegovog rada, korišćenja, zaštite i održavanja.

²⁰ Dorđević, Đ. (2011) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Kriminalističko-policijska akademija, 181.

²¹ Uradni list Republike Slovenije br. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 55/2014, 6/2016, 38/2016, 27/2017, 23/2020, 91/2020, 95/2021, 186/2021, 105/2022 i 16/2023.

²² Narodne novine Republike Hrvatske br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 114/2022 i 114/2023.

²³ Turković, K., et al. (2013) Komentar Kaznenog zakona. Zagreb:Narodne novine, 345-346.

Radnju izvršenja ovog krivičnog dela čine sledeće alternativno predviđene delatnosti. To su: a) unos, b) izmena, c) brisanje, d) oštećenje, e) činjenje neupotrebljivim i f) činjenje nedostupnim, pod uslovom da se ove radnje preduzimaju u odnosu na računarski podatak. No, radnja izvršenja se može javiti i kao ometanje (otežavanje u većoj ili manjoj meri, kraće ili duže vreme) rada računarskog sistema. Za postojanje ovog krivičnog dela je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta: a) sa određenim ciljem, bez obzira da li je taj cilj u konkretnom slučaju ostvaren. To je cilj da se učiniocu ili drugom (fizičkom ili pravnom) licu pribavi protivpravna imovinska korist i b) tako da prouzrokuje posledicu povrede u vidu štete (najčešće imovinske) drugom fizičkom ili pravnom licu.

Izvršilac dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji karakteriše namera (cilj) učinioca.

Za osnovno delo je propisana kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina. Uz kaznu se obavezno izriče mera bezbednosti oduzimanja predmeta, pri čemu se računarski podaci koji su nastali izvršenjem dela obavezno uništavaju.

Teži oblik dela (stav 2.) postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja osnovnog dela pribavljena (za učinioca ili drugo lice) znatna imovinska korist ili je drugome prouzrokovana znatna šteta. Kada postoji „znatna“ imovinska korist ili „znatna“ šteta, predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava, kao faktičko pitanje, prema tržišnim uslovima u vreme izvršenja dela, u svakom konkretnom slučaju. Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina.

Krivični zakonik Crne Gore²⁴ u glavi dvadesetosmoj: „Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka“ (član 352.) predviđa krivično delo: „Računarska prevara“. Delo se sastoji u unošenju, izmeni, brisanju, propuštanju unošenja tačnog podatka ili u prikriivanju ili lažnom prikazivanju na drugi način računarskog podatka ili u izvršenju bilo kakvog ometanja rada računarskog sistema čime se utiče na rezultat elektronske obrade, prenosa podataka i funkcionisanje računarskog sistema u nameri da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist i time drugom prouzrokuje imovinska šteta. Objekt zaštite je bezbednost računarskih podataka i funkcionisanje računarskog sistema. Računarskim sistemom se (član 142, tačka 19. KZ) smatra svaki uređaj ili grupa međusobno povezanih ili uslovljenih uređaja, od kojih jedan ili više njih, u zavisnosti od programa, vrši automatsku obradu podataka. Objekt napada kod ovog dela je određen kao „računarski podatak“. To je (član 142, tačka 20. KZ) svako izlaganje činjenica, podataka ili koncepata u obliku koji je pogodan za obradu u računarskom sistemu, uključujući tu i programe pomoću kojih računarski sistem vrši svoje funkcije.

Radnju izvršenja ovog krivičnog dela čini više alternativno propisanih delatnosti. To su²⁵: a) unošenje, b) izmena, c) brisanje, d) propuštanje unošenja tačnog podatka, e) prikriivanje (prećutkivanje) i f) lažno (neistinito) prikazivanje na drugi način. Ove se delatnosti preduzimaju u odnosu na računarski podatak. Pored toga, kao radnja izvršenja smatra se i bilo kakvo ometanje (otežavanje, usložavanje) rada računarskog sistema. Cilj je ovako preduzetih delatnosti da se utiče na rezultat elektronske obrade ili prenosa podataka ili na funkcionisanje računarskog sistema. Radnja izvršenja se takođe preduzima u određenoj

²⁴ Službeni list Crne Gore br. 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021, 144/2021, 145/2021 i 110/2023.

²⁵ Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004) Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore. Cetinje:Obod, 820-821.

nameri učinioca. To je namera da se sebi ili drugom licu pribavi protivpravna imovinska korist. Ova namera postoji na strani učinioca u vreme izvršenja dela, ona utiče na formiranje oblika krivice kao direktan umišljaj učinioca, ali ona ne mora da bude ostvarena u svakom konkretnom slučaju. Posledica dela se javlja kao nastupanje povrede u vidu prouzrokovanja, nanošenja imovinske štete nekom drugom fizičkom ili pravnom licu.

Učinioc dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji karakteriše namera učinioca.

Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina.

Zavisno od visine i obima prouzrokovane posledice, odnosno visine pribavljene imovinske koristi usled preduzete radnje izvršenja učinioca (a time i visine prouzrokovane imovinske štete nekom licu), razlikuju se dva teža oblika ispoljavanja dela. To su: a) prvi teži oblik dela (stav 2.) koji postoji ako je osnovnim delom pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od 3.000 eura, za što je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do deset godina i b) drugi teži oblik dela (stav 3.) koji postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od 30.000 eura. Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do dvanaest godina.

Lakši oblik dela (stav 4.), za koji je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine, postoji ako je osnovno delo računarske prevare učinjeno iz maliciozne namere ili kako Zakonik kaže: „samo u nameri da se drugo lice ošteti“, bez obzira da li je ova šteta nastupila u konkretnom slučaju.

Krivični zakonik Severne Makedonije²⁶ u glavi dvadesettećoj: „Krivična dela protiv imovine“ (član 251-6.) predviđa krivično delo: „Računarska prevara“. Delo čini lice koje sa namerom da pribavi za sebe ili za drugoga protivpravnu imovinsku korist izaziva lažan rezultat elektronske obrade i prenosa podataka unošenjem u računar ili informacioni sistem lažnih podataka, neupisivanjem ili izmenom istinitih podataka, brisanjem ili prikrivanjem računarskih podataka, falsifikovanjem elektronskog potpisa ili na drugi način. Objekat zaštite ovog dela je određen kao bezbednost sistema elektronske obrade i prenosa podataka, dok se kao objekat napada javlja računarski podatak (koji može biti istinit ili neistinit).

Radnja izvršenja dela je određena kao izazivanje (prouzrokovanje) lažnog (potpuno ili delimično neistinitog) rezultata elektronske obrade i prenosa računarskih podataka. Ova se radnja izvršenja preduzima: a) na određeni način: 1) unošenjem u računar ili informacioni sistem lažnih podataka, 2) neupisivanjem ili izmenom postojećih istinitih podataka, 3) brisanjem ili prikrivanjem podataka, 4) falsifikovanjem (krivotvorenjem, preinačenjem) elektronskog potpisa ili 5) na drugi način i b) sa određenom namerom - namerom učinioca da pribavi za sebe ili za drugoga protivpravnu imovinsku korist, bez obzira da li je ona zaista ostvarena u konkretnom slučaju.

Izvršilac dela može biti svako lice fizičko ili pravno lice, a u pogledu krivice potreban je takođe direktan umišljaj u čijoj se osnovi nalazi navedena namera učinioca.

Za ovo delo je propisana kazna zatvora do tri godine. Prema izričitoj zakonskoj odredbi (stav 7.) pokušaj ovog dela je kažnjiv. Ako se pravno lice nađe kao učinioc ovog računarskog dela (stav 8.), tada je propisana novčana kazna. Uz kaznu se učiniocu dela obavezno

²⁶ Služben vesnik na Republika Makedonija br. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 87/2007, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 169/2016, 97/2017, 170/2017, 248/2018, 36/2023 i 188/2023.

izriče mera bezbednosti oduzimanja predmeta (stav 9.) – posebnih uređaja, alata, računarskih programa ili podataka kojima je delo izvršeno.

Pored osnovnog oblika, delo ima dva teža oblika ispoljavanja zavisno od obima i intenziteta posledice. Prvi teži oblik dela (stav 2.) postoji ako je izvršenjem radnje učinilac stekao veću imovinsku korist. Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od tri meseca do pet godina. Drugi teži oblik dela (stav 3.) postoji ako je na ovaj način učinilac stekao značajnu imovinsku korist, u kom slučaju se može kazniti zatvorom u trajanju od jedne do deset godina. Kada postoji „veća“, a kada „značajna“ imovinska korist predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u svakom konkretnom slučaju na bazi tržišnih uslova.

Pored toga, računarska prevara se u pravu Severne Makedonije javlja i u dva lakša oblika ispoljavanja. Prvi lakši oblik dela (stav 4.) postoji ako je radnja izvršenja preduzeta samo sa namerom da se drugome nanese šteta, bez obzira da li je do nje došlo u konkretnom slučaju. Za ovo delo je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Ako je pak usled ovako preduzete radnje izvršenja u malicioznoj nameri učinioa prouzrokovana veća šteta (stav 5.), tada je propisana kazna zatvora u trajanju od tri meseca do tri godine.

Drugi lakši oblik dela (stav 6.) inkriminiše pripreme radnje za izvršenje računarske prevare. Prema zakonskom rešenju (koje ne poznaju druga krivična zakonodavstva država u region jugoistočne Evrope) ovo delo se sastoji u neovlašćenju (protivpravnoj) proizvodnji, nabavljanju, prodaji, držanju ili činjenju dostupnim drugom licu posebnog uređaja, računarskog programa ili podataka koji su namenjeni za izvršenje računarske prevare. Za ovo delo je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.

U Bosni i Hercegovini su u primeni tri krivična zakona koji poznaju računarska krivična dela uopšte kao samostalne inkriminacije, pa tako i računarsku prevaru.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine²⁷ u glavi tridesetdrugoj: „Krivična dela protiv sistema elektronske obrade podataka“ (član 395.) predviđa krivično delo pod nazivom: „Računarska prevara“ koje se sastoji u neovlašćenom unosu, oštećenju, izmeni ili prikrivanju računarskog podatka ili programa ili uticanju na ishod elektronske obrade podataka na drugi način sa ciljem da se sebi ili drugome pribavi protivpravna imovinska korist i time se drugom licu prouzrokuje imovinska šteta. Objekat zaštite dela je zakonito, efikasno, kvalitetno, uredno i blagovremeno funkcionisanje sistema elektronske obrade računarskih podataka, dok je objekat napada dvojako određen kao: a) računarski podatak ili program i b) elektronski sistem obrade podataka. Na identičan način i Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine²⁸ u glavi tridesetdrugoj: „Krivična dela protiv sistema elektroničke obrade podataka“ (član 389.) predviđa krivično delo: „Računarska prevara“ u osnovnom, dva teža i jednom lakšem obliku ispoljavanja u identičnom zakonskom opisu i sa istim propisanim kaznama.

Radnju izvršenja dela čine sledeće alternativno predviđene delatnosti. One se zavisno od objekta napada javljaju kao²⁹: 1) radnje upravljene na računarski podatak ili program. Ovde spadaju: a) unos (upisivanje), b) oštećenje, c) izmena i d) prikrivanje računarskog podatka ili programa i 2) radnje upravljene na elektronsku obradu podataka - uticanje

²⁷ Službene novine Federacije BiH br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 75/2017 i 31/2023.

²⁸ Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 19/2020.

²⁹ Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016) Krivično pravo 2. Sarajevo:Pravni fakultet, 434.

(činjenjem ili nečinjenjem) na ishod elektronske obrade podataka na drugi način. Za postojanje dela je potrebno da se radnja izvršenja u bilo kom vidu ispoljavanja preduzima: a) sa određenim ciljem učinioaca – sa ciljem da se sebi ili drugome pribavi protivpravna imovinska korist, b) sa prouzrokovanom posledicom u vidu imovinske štete u bilo kom iznosu ili visini koja nastupa za bilo koje fizičko ili pravno lice i c) na određeni način – neovlašćeno, dakle, protivpravno.

Izvršilac dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj zahvaljujući postojanju zakonom propisanog cilja na strani učinioaca u vreme izvršenja dela.

Za osnovno delo je propisana kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina.

I u Federaciji BIH krivično delo računarska prevara ima dva teža oblika ispoljavanja³⁰. Prvi teži oblik dela (stav 2.) postoji ako je radnjom izvršenja osnovnog dela učinilac za sebe ili za drugoga pribavio imovinsku korist koja prelazi 10.000 KM. Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do deset godina. Najteži oblik dela (stav 3.), za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do dvanaest godina, postoji ako je preduzimanjem bilo koje od više alternativno propisanih delatnosti u smislu radnje izvršenja pribavljena imovinska korist koja prelazi 50.000 KM. Dakle, u oba teža slučaja kvalifikatornu okolnost predstavlja visina prouzrokovane imovinske štete, jer to, zapravo, predstavlja, s druge strane, pribavljenu imovinsku korist za učinioaca ili za neko drugo fizičko ili pravno lice.

Lakši oblik dela (stav 4.) postoji ako je radnja izvršenja u bilo kom obliku ispoljavanja preduzeta samo sa ciljem da se drugo lice ošteti, bez obzira da li je takva šteta uopšte nastupila. Za ovo delo je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Na drugačiji način Krivični zakonik Republike Srpske³¹ u glavi tridesetdrugoj: „Krivična dela protiv bezbednosti kompjuterskih podataka“ (član 410.) predviđa krivično delo: „Kompjuterska prevara“. Ovo se delo sastoji u unosu netačnog podatka, propuštanju unošenja tačnog podatka ili prikriivanju ili lažnom prikazivanju podatka na drugi način čime se utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u nameri da se sebi ili drugome pribavi protivpravna imovinska korist i time drugom prouzrokuje imovinska šteta³².

Ovo delo karakterišu sledeći konstitutivni elementi bića³³:

- a) objekat zaštite – sistem elektronske obrade i prenosa podataka,
- b) objekat napada je računarski (kompjuterski) podatak, koji može biti istinit (tačan) ili neistinit (netačan),
- c) radnju izvršenja čine sledeće alternativno propisane delatnosti. To su: 1) unos, upisivanje netačnog (potpuno ili delimično neistinitog) podatka, 2) propuštanje upisivanja (nečinjenje, neupisivanje) tačnog (istinitog) podatka, 3) prikriivanje (sklanjanje, činjenje nedostupnim) podatka i 4) lažno (neistinito) prikazivanje, saopštavanje podatka na drugi način,
- d) radnja izvršenja se preduzima u odnosu na podatak koji je podoban (po prirodi,

³⁰ Simović, M., Simović, V. (2021) Krivično pravo Brčko distrikta BIH. Posebni deo. Banja Luka: Grafomark, 169-170.

³¹ Službeni glasnik Republike Srpske br. 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021 i 73/2023.

³² Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017) Krivično pravo Republike Srpske. Posebni deo. Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron, 363-364.

³³ Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2021) Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske. Banja Luka: Službeni glasnik, 816-818.

sadržini, značaju, vremenu) da se utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka, e) radnja izvršenja se preduzima sa određenom namerom - u nameri učinioca da sebi ili drugom (fizičkom ili pravnom) licu pribavi protivpravnu imovinsku korist, bez obzira da li je ova namera ostvarena u konkretnom slučaju i

f) posledica dela koja nastupa usled preduzete radnje izvršenja se javlja u vidu prouzrokovanja drugom (fizičkom ili pravnom) licu imovinske štete.

Izvršilac dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji karakteriše navedena namera učinioca.

Za osnovno delo je propisana (blaža kazna nego u KZ Federacije BIH ili KZ Brčko distrikta BIH) i to alternativno novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

I ovaj Zakonik poznaje dva teža oblika ispoljavanja ovog krivičnog dela, ali su kvalifikatorne okolnosti – visina prouzrokovane imovinske štete – određene na drugačiji način nego u KZ Federacije BIH i KZ Brčko distrikta BIH. Prvi teži oblik dela karakteriše pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od 10.000 KM usled preduzete radnje izvršenja. Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina. Drugi teži oblik dela, za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od dve do deset godina, postoji ako je izvršenjem dela pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od 30.000 KM.

Konačno, lakši, privilegovani oblik dela (stav 4.) postoji ako je bilo koja od navedenih radnji izvršenja osnovnog dela preduzeta samo (jedino, isključivo) u nameri da se drugo lice ošteti. Za ovo delo je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci.

6. ZAKLJUČAK

Računarski/kompjuterski kriminalitet (kao skup različitih oblika ili vidova ispoljavanja zloupotrebe računara ili računarskih sistema), bilo klasični, bilo organizovani, poslednjih decenija u značajnijoj meri učestvuje u obimu, dinamici i strukturi savremenog kriminaliteta uopšte, a posebno kao oblik imovinskog kriminaliteta. Uočavajući opasnosti od zloupotrebe računara i savremene tehnologije koja je povezana sa računarskim sistemima međunarodna zajednica je putem Konvencije Saveta Evrope o visokotehnološkom kriminalu (2001.) postavila temelj jedinstvene, sistematizovane i organizovane akcije evropskih država u cilju sprečavanja ili suzbijanja ove opasne pojave. Na njenim osnovima su evropska krivična zakonodavstva uspostavila sistem krivične odgovornosti i kažnjavanja za računarska krivična dela.

Slično je postupila i Republika Srbija, koja je prvo 2003.godine novelom Krivičnog zakona u svoj pravni sistem unela računarska krivična dela pod nazivom: "Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka". Sistem krivične odgovornosti za ova krivična dela predviđa i pozitivni Krivični zakonik Republike Srbije (2005.) sa brojnim novelama. Slično postupaju i druga krivična zakonodavstva država u regionu (osim Slovenije).

Među računarskim krivičnim delima se izdvaja računarska prevara kao poseban, specijalan oblik ispoljavanja imovinskog krivičnog dela prevare koja se u ovom slučaju vrši na specifičan način – uz pomoć, posredstvom, upotrebom računarskih programa ili podataka, odnosno računarskih sistema sa ciljem da se omete proces elektronske obrade podataka. U svim ovim slučajevima računarsku prevaru kao krivično delo kvalifikuje direktan umišljaj učinioca koji se zasniva na njegovoj nameri da za sebe ili za drugo fizičko ili pravno lice pribavi imovinsku (ili drugu materijalnu, ekonomsku, najčešće protivpravnu) korist ili na njegovoj (malicioznoj) nameri da se drugom licu nanese šteta.

Zavisno od obima, visine ili intenziteta pribavljene imovinske koristi, odnosno prozurokovane imovinske štete drugom licu, javljaju se i teži kvalifikovani oblici ispoljavanja krivičnog dela računarske prevare za koje je propisano pooštreno kažnjavanje. Uz kaznu zatvora, za ovo su delo alternativno propisane najčešće novčane kazne, kao i obavezno izricanje mere bezbednosti oduzimanja predmeta (računarskih uređaja, programa ili podataka) kojima je ovo delo izvršeno ili koja su namenjena za njegovo izvršenje. Pored toga, pojedina regionalna zakonodavstva (Srbija, Severna Makedonija) izričito propisuju kažnjivost za pripremanje izvršenja krivičnog dela računarske prevare.

7. LITERATURA

- Babić, M., Marković, I. (2007) Krivično pravo. Posebni dio. Banja Luka:Pravni fakultet.
- Delić, N. (2020) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Pravni fakultet.
- Đorđević, Đ. (2011) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Kriminalističko-policijska akademija.
- Đorđević, Đ., Kolarić, D. (2020). Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Kriminalističko-policijski univerzitet.
- Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2020) Krivično pravo. Beograd:Projuris, 193.
- Jovašević, D. (2003) Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom. Beograd:Nomos.
- Jovašević, D. (2017) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Dosije.
- Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017) Krivično pravo Republike Srpske. Posebni deo. Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron.
- Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2021) Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske. Banja Luka:Službeni glasnik.
- Jovašević, D., Miladinović Stefanović, D. (2023) Krivično pravo. Posebni deo. Niš:Pravni fakultet.*
- Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004) Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore. Cetinje:Obod.
- Mrvic Petrović, N. (2005) Krivično pravo. Beograd:Službeni glasnik.
- Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007) Komentar Kaznenog zakona. Zagreb:Narodne novine.
- Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016) Krivično pravo 2. Sarajevo:Pravni fakultet.
- Simović, M., Simović, V. (2021) Krivično pravo Brčko distrikta BiH. Posebni deo. Banja Luka:Grafomark.
- Stojanović, Z., Delić, N. (2013) Krivično pravo. Posebni deo. Beograd:Pravni fakultet.
- Škulić, M. (2020) Međunarodno krivično pravo. Beograd:Pravni fakultet.
- Turković, K., et al. (2013) Komentar Kaznenog zakona. Zagreb:Narodne novine.

Propisi

- Narodne novine Republike Hrvatske br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 114/2022 i 114/2023.
- Služben vesnik na Republika Makedonija br. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 87/2007, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 169/2016, 97/2017, 170/2017, 248/2018, 36/2023 i 188/2023.
- Službene novine Federacije BiH br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 75/2017 i 31/2023.
- Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 19/2020.

Službeni glasnik Republike Srbije br. 39/2003.

Službeni glasnik Republike Srbije br. 61/2005, 104/2009 i 10/2023.

Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94 /2016 i 35/2019.

Službeni glasnik Republike Srbije br. 19/2009.

Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori br. 19/2009.

Službeni glasnik Republike Srpske br. 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021 i 73/2023.

Službeni list Crne Gore br. 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021, 144/2021, 145/2021 i 110/2023.

Uradni list Republike Slovenije br. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 55/2014, 6/2016, 38/2016, 27/2017, 23/2020, 91/2020, 95/2021, 186/2021, 105/2022 i 16/2023.

Computer Fraud (international standards and criminal law of Republic of Serbia)

Dragan Jovašević L.L.D.

Full professor, Faculty of Law University of Niš

Summary: On the basis of adopted international documents of universal and regional character, the largest number of countries, including the Republic of Serbia, in their national legislation know more computer (computer) crimes that protect various digital databases. The perpetrators of these specific criminal offenses are prescribed criminal liability and punishability of natural and legal persons. In addition to specific computer crimes, in modern conditions, many old classic crimes (theft, fraud, forgery) gain a new dimension with a greater degree of severity and danger when committed using computers or computer systems. Since this is a crime where there is usually no temporal and spatial connection between the perpetrator and his act of execution and the caused consequences, ie the injured person, modern legislation also knows special evidentiary actions in the procedure of detecting and proving these crimes. This paper talks about the concept and characteristics of computer fraud as a form of computer crime in international and national criminal law.

Keywords: computer crime, fraud, law, crime, liability, criminal sanction.

